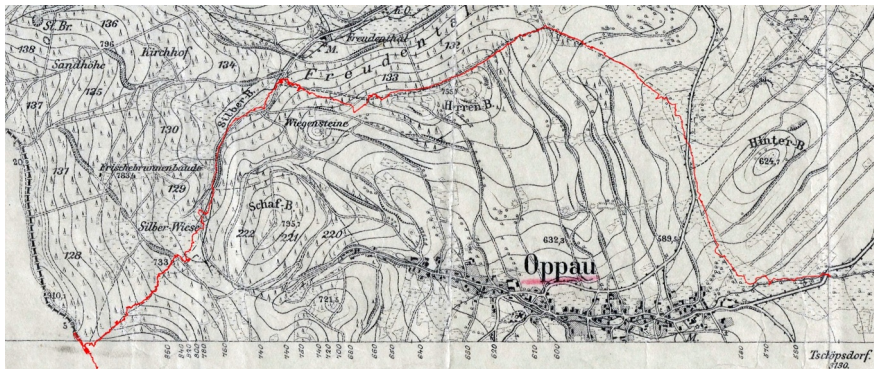

9. JARKOWICKI KAMIEŃ Z 1751 ROKU

W listopadzie 2019 roku wybrałem się na wycieczkę wzdłuż północnych granic miejscowości Opawa i Niedamirów, wiosek należących przed laty do krzeszowskich cystersów. Dawny przebieg owych granic ukazują archiwalne mapy, np. arkusz 3071 Meßtischblatt „Schmiedeberg” z 1886¹¹⁰ lub 1918¹¹¹ roku.

Ilustracja 61: Ślad mojej wędrowki wzdłuż północnych granic miejscowości Opawa i Niedamirów. Źródło podkładu: mapa „Schmiedeberg” z 1918 roku; [15].

To właśnie wzdłuż tejże linii granicznej zaplanowałem swoją wyprawę, którą zacząłem na wschód od Opawy (niem. *Oppau*), wioski należącej do krzeszowskich cystersów od końca XIV wieku aż do sekularyzacji w 1810 roku¹¹². W tym miejscu granica pomiędzy Opawą a Mischkowicami (niem. *Michelsdorf*) przebiega wzdłuż potoku Opawa (niem. *Mühl Graben*), a tuż przed samą wioską gwałtownie skręca na północ. Następnie wędrowałem polami na zachodnich zboczach góry Zagórze (niem. *Hinter Berg*), gdzie zaczęła się granica pomiędzy miejscowościami Opawa i Jarkowice (niem. *städtisch Hermsdorf*), ciągnąca się dalej północnymi zboczami Pańskiej Góry (niem. *Herren Berg*) w kierunku zachodnim. Dalsza moja wędrowka wiodła wzdłuż potoku Srebrnik (niem. *Silber Bach*), gdzie na zachodnich zboczach Owczarki (niem. *Schaf Berge*) zaczęła się granica pomiędzy Jarkowicami a Niedamirówem (niem. *Kunzensdorf*), wioski należącej do cystersów z Krzeszowa od 1399 roku aż do likwidacji klasztoru¹¹³. Od tego miejsca linia

110 mapa *Schmiedeberg*, *Meßtischblatt* 3071, 1:25.000, 1886, [14].

111 mapa *Schmiedeberg*, *Meßtischblatt* 3071, 1:25.000, 1918, [15].

112 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 8, [27]s.267.

113 Tamże, [27]s.251.

graniczna przebiega północnymi zboczami Kopistej¹¹⁴ (lub też Kopyny¹¹⁵; niem. *Kuppen Berg*), aż do granicy państwowej.

W czasie swojej wędrówki uważnie wypatrywałem dawnych znaków granicznych, jednakże dostrzegłem jedynie dwa kamienie z wykutymi znakami „+”, oba one znajdowały się na granicy Opawa-Jarkowice, w pobliżu koryta potoku Srebrnik.

Ilustracja 62: Dwa kamienie z wykutymi znakami „+”, zapewne graniczne. Pierwszy z nich znajduje się tuż nad brzegiem rowu przy drodze biegnącej Doliną Srebrnika (N 50°42'41", E 15°52'15"), a znaki „+” wykuto zarówno na jego przedniej, jak i górnej płaszczyźnie. Drugi kamień, również zlokalizowany na dawnej granicy Opawa-Jarkowice, odnalazłem w lesie, kilkadziesiąt metrów nad korytem Srebrnika (N 50°42'41", E 15°52'18").

Moja nadzieja na odnalezienie zapomnianego kamienia granicznego malała w miarę zbliżania się do granicy państwowej, choć liczyłem po cichu na to, że być może jakiś kamień znajdę w trójstyku, gdzie niegdyś graniczyły ze sobą miejscowości Jarkowice, Niedamirów i Horní Albeřice. Jednakże punkt ten znajduje się na granicy polsko-czeskiej, wzdłuż której wiedzie tu zielony szlak turystyczny, a więc zapewne już dawno ktoś zauważyłby i opisał takowe znalezisko.

Ku mojemu zaskoczeniu okazało się, że byłem w błędzie. Wprawdzie w miejscu tym, gdzie dawna granica Jarkowice-Niedamirów dociera do granicy państwowej, znajduje się zwykły znak graniczny, to w bezpośrednim jego sąsiedztwie dostrzegłem kamień graniczny wart mojej uwagi. Jest to piaskowcowy słup, wystający z ziemi ~30 cm, jego przekrój poprzeczny ma kształt trójkąta równobocznego, długość każdego boku to ~20 cm; na szczycie wykuto 12-centymetrowe linie tworzące znak „+” (patrz ilustracja 63, lewe zdjęcie w środkowym rzędzie).

114 mapa Powiat kamiennogórski - Góry Krucze, 1:40.000, [13].

115 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 3, [26]s.107.

Ilustracja 63: Kamień graniczny ustawiony w dawnym trójstyku granic miejscowości Jarkowice, Nieda-
mirów i Horní Albeřice. Fotografia: Marian Gabrowski, listopad 2019.

Kamień posiada trzy powierzchnie boczne, na których znajdują się nie tylko wykute napisy, ale także i oznaczenia naniesione ciemną farbą. Na stronie skierowanej ku Czechom, a więc miejscowości Horní Albeřice, wykute są najprawdopodobniej cyfry tworzące liczbę „1751”, będącą niewątpliwie datą ustawienia kamienia (patrz ilustracja 63, zdjęcie górne). Wprawdzie kształt owych cyfr jest dość specyficzny, jednakże z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że jest właśnie liczba „1751” (patrz ilustracja 64).

Ilustracja 64: Odrys konturów tworzących kształty, które najprawdopodobniej należy zinterpretować jako cyfry tworzące datę „1751”.

Na stronie skierowanej ku miejscowości Jarkowice wryta jest duża litera „H”, pod nią znajduje się dość nieczytelne wyżłobienie, które wygląda jak celowo wykuty symbol (być może jest to pochylona w prawo cyfra „1”, strzałka lub litera „J” ?), albo też jest przypadkowym zagłębieniem, które jedynie sprawia wrażenie jakiegoś znaku (patrz ilustracja 63, prawe zdjęcie w środkowym rzędzie).

Strona skierowana ku miejscowości Niedamirów jest płaska i pozbawiona rytów; pierwotnie odniosłem wrażenie, że brak tutaj jakichkolwiek oznaczeń. Jednak w trakcie przeglądania wykonanych zdjęć zauważyłem ledwo widoczne cyfry namalowane ciemną farbą. Odpowiednio dobierając oświetlenie udało mi się wykonać kolejne zdjęcie, z czytelną liczbą „223” (patrz ilustracja 63, prawe zdjęcie w najniższym rzędzie). Jest to niewątpliwie oznaczenie naniesione wtórnie, najprawdopodobniej należy je interpretować jako numer obrębu leśnego. Za takim znaczeniem owej liczby przemawia fakt, że niemiecka mapa „Schmiedeberg” z 1918 roku¹¹⁶ (patrz ilustracja 61) ukazuje po sąsiedzku (na terenie Niedamirowa), obręby leśne o numerach 222, 221 i 220. Również i na „jarkowickiej” stronie można dopatrywać się trzycyfrowego numeru, namalowanego farbą ponad literą „H” (patrz ilustracja 63,

116 Mapa Schmiedeberg, Meßtischblatt 3071, 1:25.000, 1918, [15].

lewe zdjęcie w najniższym rzędzie); jest on niemalże całkowicie nieczytelny. Wydaje się, że może to być liczba „182”, jednakże wspomniana już mapa stwierdza, że znajdował się tu obręb leśny o numerze 128. Z kolei na czesko-jarkowickim narożniku można dostrzec napis, też namalowany farbą, lecz mniejszymi znakami i biegnący z góry do dołu: „G Sch.” lub „C Sch.”; być może jakieś oznaczenie leśniczego bądź właściciela tejże działki, albo też zwykły przejaw wandalizmu.

Jakie wydarzenie można wiązać z widoczną na kamieniu datą? O ile Niedamirów przez cały XVII wiek był własnością klasztoru krzeszowskiego, to w przypadku Jarkowic nastąpiła zmiana właściciela. „*Słownik geografii turystycznej Sudetów*” stwierdza, że „w 1. połowie XVIII wieku Jarkowice należały do hrabiego von Tschernina (...) W połowie tego stulecia kupiło je miast Kowary”¹¹⁷. O wiele dokładniej sprzedaż dóbr wchodzących w skład władztwa Kowary (Jarkowice, Miszkowice Paprotki, Stara Białka) opisuje Przemysław Wiszewski: „Wdowa Isabella Maria von Tschernin, występując w imieniu małoletniego syna Procopa Adalberta, 3 marca 1747 r. zgodziła się na sprzedaż całego majątku królowi pruskiemu. Odpowiedni akt podpisano w listopadzie tegoż roku”¹¹⁸.

Uzasadnione wydaje się więc podejrzenie, że nowa administracja władztwa Kowary, po okrzepnięciu i załatwieniu najpilniejszych tematów, mogła po trzech latach podjąć decyzję o wytyczeniu lub weryfikacji granic tejże nowo nabytej przez króla posiadłości. Tak więc widoczna na opisywanym kamieniu litera „H” może być skrótem od „Hermisdorf”, czyli ówczesnej nazwy Jarkowic.

Warto też zastanowić się, dlaczego nie umieszczono tutaj tzw. trójpańskiego kamienia, choćby na wzór znaku granicznego z 1717 roku, zlokalizowanego niegdyś na zboczach Lesistej Wielkiej? Przyczyną takiego stanu rzeczy mogła być wzajemna antypatia, jaką niewątpliwie darzyli się właściciele graniczących tu ze sobą dóbr.

Zaledwie dekadę wcześniej Jarkowice, Niedamirów i Horní Albeřice znajdowały się w tym samym organizmie państwowym: imperium Habsburgów. W wyniku I wojny śląskiej, trwającej w latach 1740–1742, cały Śląsk, a więc także i Jarkowice z Niedamirówem, znalazły się w państwie pruskim. Opisywany kamień ustawiono kilka lat po zakończeniu II wojny śląskiej (1744–1745), która była nieudaną próbą odzyskania utraconych ziem, a już za kilka lat miała wybuchnąć III wojna śląska (1756–1763). W tej sytuacji mogło brakować chęci do wspólnego ustawiania kamienia na granicy miejscowości Jarkowice i Horní Albe-

117 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 8, [27]s.124.

118 P. Wiszewski, *Świat na pograniczu. Dzieje Lubawki i okolic do 1810 r.*, [31]s.369.

řice, a więc na granicy Śląska i Czech, będącej od niedawna granicą Prus i Austrii.

Również relacja pomiędzy właścicielami Jarkowic i Niedamirowa była napięta. W latach 1734-1763 opatem krzeszowskim był Benedykt II. Seidel¹¹⁹, który tuż po wybuchu I wojny śląskiej uciekł przed Prusakami do Czech, konsekwencją czego było splądrowanie klasztoru przez wojska pruskie, których 800-osobowy oddział kwaterował przez pół roku w opactwie¹²⁰. Kiedy w 1742 roku opat powrócił do Krzeszowa, został przez króla na rok uwięziony we Wrocławiu, a następnie przez lata był szpiegowany i zagrożony zdjęciem z godności opackiej¹²¹.

Wydaje się więc, że opisywany tu kamień graniczny został ustawiony w 1751 roku przez administrację dóbr kowarskich, zakupionych zaledwie kilka lat wcześniej przez króla pruskiego. Widoczna po jarkowickiej stronie litera „H” najprawdopodobniej jest pierwszą literą ówczesnej nazwy tejże wioski, czyli „*Hermsdorf*”; być może pod spodem znajduje się liczba porządkowa „1”.

Ilustracja 65: Kamień z 1751 roku w sąsiedztwie współczesnego kamienia „IV/14”. Fotografia: Marian Gabrowski, listopad 2019.

Współrzędne kamienia: N 50°41'54", E 15°51'22"; znajduje się on w odległości jednego kroku od kamienia granicznego PL-CZ o numerze „IV/14”, który zlokalizowany jest ~300 m od współczesnego punktu trójstyku granic miejscowości Jarkowice, Niedamirow i Horní Albeřice.

119 N. Lutterotti, *Reihenfolge der Äbte von Grüssau*, [8]s.13.

120 K. Michalik, *Krzeszów Dom Łaski Maryi*, [18]s.21.

121 A. Dudek, *Cystersi na Dolnym Śląsku, część III – Krzeszów*, [3]s.135

BIBLIOGRAFIA

1. Baran Zbigniew, Hrabiowie von Hochberg Śląscy Medyceusze i ich mecenat kulturowy w latach 1628-1833, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu, Wałbrzych 2017
2. Brzóska Dariusz, Zapraszamy do Bartnicy, [w:] Gazeta Noworudzka, nr 567
3. Dudek Alojzy, Cystersi na Dolnym Śląsku, część III – Krzeszów. Praca przewodnicka, PTTK Wrocław 1989
4. Gliński Radosław, Patała Agnieszka, Krajobraz kulturowy gminy Lubawka, Wydawnictwo eBooki.com.pl, Wrocław 2017
5. Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste, welche bisshero durch menschlichen Verstand und Witz erfunden und verbessert worden, tom 61, Verlegts Johann Heinrich Zedler, Leipzig und Halle 1749
6. Komorowski Witold, "Punkty potrójne" w Sudetach, [w:] Na Szlaku, e-98 (294) 2014-12
7. Komorowski Witold, Kamienie opactwa krzeszowskiego, [w:] Na szlaku, Nr e-104 (300), czerwiec 2015
8. Lutterotti Nikolaus, Reihenfolge der Äbte von Grüssau, [w:] Abtei Grüssau einst und jetzt. Festschrift anlässlich der Weihe des ersten Abtes im wiedererstandenen Kloster Grüssau am 10. August 1924, A. Breuer, Landeshut i Schl. 1924
9. Mahner Franz, Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte des Cistercienserklusters Grüssau, Druck von August Lax, Hildesheim 1913
10. mapa Karte des Kreises Landeshut i. Schl., 1:75.000, 1938
11. mapa katastralna Dorf Ober Andersbach böhmisch Anderspach Hořeny in Böhmen Königgrätzer Kreis, 1840
12. mapa Landeshut, Meßtischblatt 3072, 1:25.000, 1907
13. mapa Powiat kamiennogórski - Góry Krucze, 1:40.000, Wydawnictwo Turystyczen PLAN, Jelenia Góra 2011
14. mapa Schmiedeberg, Meßtischblatt 3071, 1:25.000, 1886
15. mapa Schmiedeberg, Meßtischblatt 3071, 1:25.000, 1918
16. mapa Waldenburg (in Schlesien), Meßtischblatt 3073, 1:25.000, 1886
17. mapa Waldenburg, Meßtischblatt 5263, 1:25.000, 1936

18. Michalik Krystian, Krzeszów Dom Łaski Maryi, Usługi Poligraficzne Bogdan Kokot vel Kokociński, Nowa Ruda, Krzeszów 2018
19. Nowosielska-Sobel Joanna, Strauchold Grzegorz, Wiszewski Przemysław, Gmina Lubawka. Atlas materiałów i źródeł historycznych, Wydawnictwo eBooki.com.pl, Wrocław 2015
20. Parsler F., Der „Dreieckige Stein” an der Großen Heide, [w:] Schlesi-sche Heimat. Monatsblätter für Heimatfreunde und Heimatstolz, nr 10/1933
21. Sarnecki Zbigniew, Krzeszowskie pogranicze, [w:] Przydrożne Pomniki Przeszłości, kwiecień 1987
22. Sarnecki Zygmunt, Doniesienie terenowe nr 127, [w:] Bractwo Krzy-żowców, zeszyt nr 19, 1992
23. Scheer Andrzej, Sprawozdanie z IV Biesiady Pokutnej w Krzeszo-wie, [w:] Bractwo Krzyżowców, zeszyt nr 12, październik 1988
24. Schwandt E., Alte Grenzsteine erzählen Heimatgeschichte, [w:] Landeshuter Beobachter, 20 października 1942 roku
25. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 10, Góry Wałbrzyskie, Pogórze Wałbrzyskie, Pogórze Bolkowskie, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 2005
26. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 3, Karkonosze, Wydawnictwo PTTK Kraj, Warszawa - Kraków 1993
27. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 8, Kotlina Kamiennogórska, Wzgórza Bramy Lubawskiej, Zawory, Wydawnictwo I-Bis, Wrocław 1997
28. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 9, Góry Kamienne, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 1996
29. Stępniaak Władysław (red.), Czarny Bór. Historia i współczesność, Wydawnictwo Afra, Wałbrzych 2007
30. Vöcks Fritz, Auf alten Pfaden, [w:] Der Wanderer im Riesengebirge, 10/1934
31. Wiszewski Przemysław, Świat na pograniczu. Dzieje Lubawki i oko-lic do 1810 r., Wydawnictwo eBooki.com.pl, Wrocław 2015
32. Zimmermann Friedrich, Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Fünster Band, bey Johann Ernst Tramp, Brieg 1785